

Återfunnet – ett vikingatida svärd

Av Viktoria Björkhager & Marie Ohlsén

Foto: Marie Ohlsén, Östergötlands länsmuseum

Figur 2. Soluppgång över Hästholmen.

Tidigt en morgon i mitten av november gjorde sig en grupp arkeologer och dykare redo att ge sig ut på ett spänningsladdat uppdrag. Medan solen gick upp gav de sig ut från den lilla hamnen i Hästholmen i Östergötland. Dagen skulle kantas av både hopp och förtvivlan (figur 1).

Hästholmen ligger vid Vättern i den västra delen av Östergötland (figur 2). Dess historia är brokig och till stora delar höljd i dunkel. Hästholmen omnämns första gången i de skriftliga källorna kring sekelskiftet 1300 och som hamnplats kan den beläggas från och med 1300-talet (figur 3).

Hästholmen var på god väg att bli en väletablerad köpstad och tingsplats med kyrka och borg men redan vid sekelskiftet 1400 har den konkurrerats ut av Vadstena kloster och stad. Därefter faller Hästholmen i glömska.

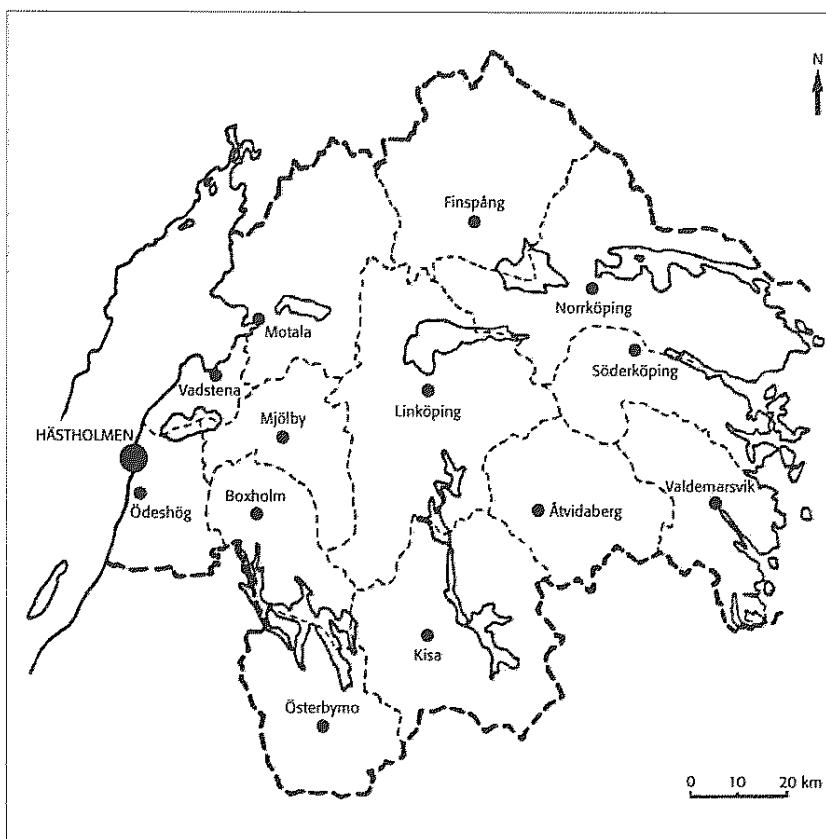
Namnet Hästholmen har medeltida ursprung och syftar på de holmar som ligger i hamninloppet.

Figur 1. Östergötland med Hästholmen markerad. Skala 1:1 500 000.

Dessa holmar vittnar även om förrådiska undervattensgrund, vilka kan vara en av orsakerna till dykkupdraget.

Svärdet på botten

Det hela började med att amatördykaren Bengt Örtengren kontaktade Östergötlands länsmuseum eftersom han gjort ett märkligt fynd vid dykning utanför hamnen i Hästholmen. Dagen innan hade han och hans dykkamrat Mikael Hägg varit ute och dykt i området som så många gånger förr. På ett djup av cirka 13 meter såg de ett föremål som stack upp mellan två stenar på botten. Bengt Örtengren trodde vid första anblicken att det var ett gängjärn till en uthusdörr eftersom det låg en hel del skräp på botten, men det visade sig vara ett mycket intressantare föremål än så. Bengt såg sedan att det var ett svärd han hade i handen (figur 4).

Karta: Östergötlands länsmuseum

Figur 3. Hästholmens sigill från 1300-talet.

Arkeologer från Östergötlands länsmuseum tillkallades för att titta på fyndet. En hastig blick och man kunde konstatera att svärdet var från vikingatid, 800–1050 e. Kr. Under de senaste åren har flera svärd påträffats i östgötska vatten men samtliga har varit senmedeltida, kring 1400–1500-talen. Den tidiga dateringen gjorde att förvåningen och uppståndelsen blev stor eftersom det inte är så ofta som svärd från denna tid påträffas i Östergötland.

När Bengt återvänt hem gjorde han precis som man ska göra vid fynd av marinarkeologiska föremål.

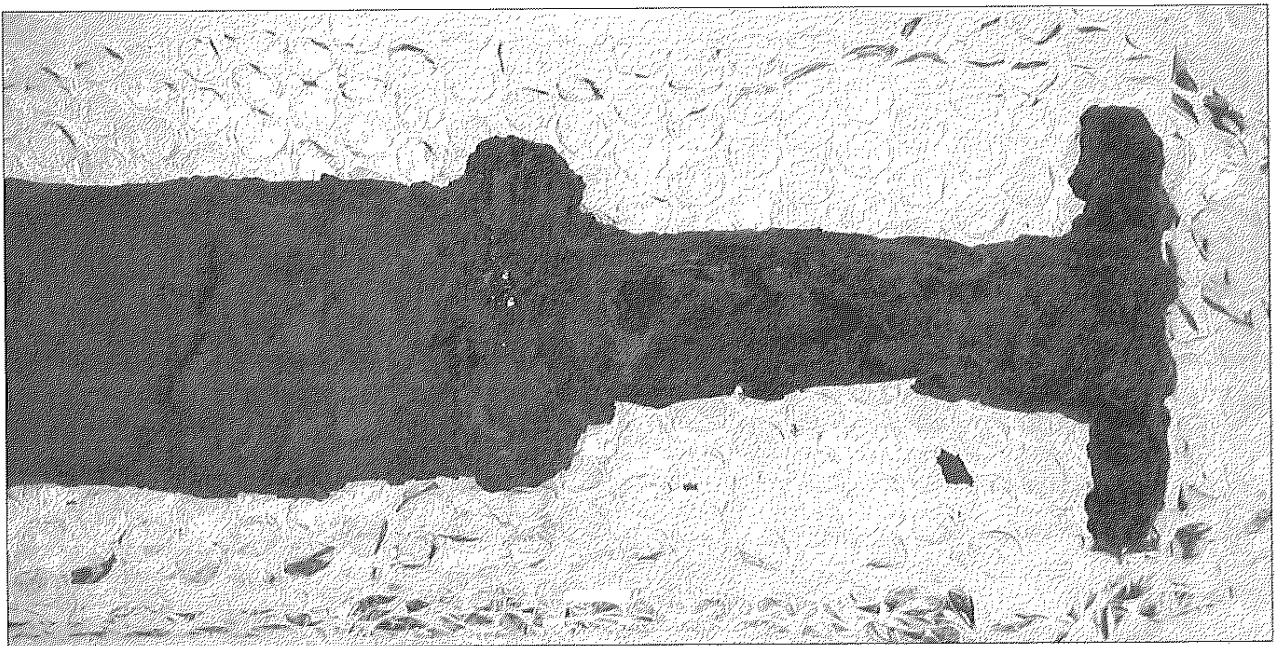
Han lade svärdet i en behållare med vatten för att det inte skulle torka ut. Svärdet togs omhand och fördes till läns museet. Väl inne på museet gjordes en grunddokumentation av dess längd, bredd och kondition. Vi kunde konstatera att svärdet var mycket välbevarat. Det är nästan intakt så när som på svärdsknappen och yttersta spetsen på klingan saknas. Vid upptagandet gick svärdet av nere vid spetsen eftersom det satt fast mellan två stenar, men har trots det en längd av cirka 80 centimeter.

Vikingatida svärd brukar generellt sett ha en längd av cirka en meter och väga omkring ett kilo. De är ofta tveggade och användes som bruksvapen, till skillnad från tidigare tidsperioders statussvärd. De påträffas vanligtvis i gravar, så kallade vapengravar, tillsammans med andra typer av vapen såsom yxor. Svärdet har haft en trä- eller läderskida varpå en rem varit fästad som man burit över axeln.

Komplicerad konservering

Redan efter några dagar hade svärdets kondition försämrats så mycket att det snarast behövde få rätt behandling, vilket endast kunde ges av en konservator. Fyndet transporterades av den anledningen till Statens historiska museum i Stockholm.

Enligt konservatorerna består svärdet av en järnklinga som ligger i en skida. Skidan är tillverkad av trä som ytterst lindats med textilremсор. Det fanns även märken efter beslag på skidan som tyvärr försvunnit. På kaveln, handtaget, finns rester av läder.

Figur 4. Svärdet som det såg ut direkt efter upptagandet.

Foto: Marie Ohlén, Östergötlands länsmuseum

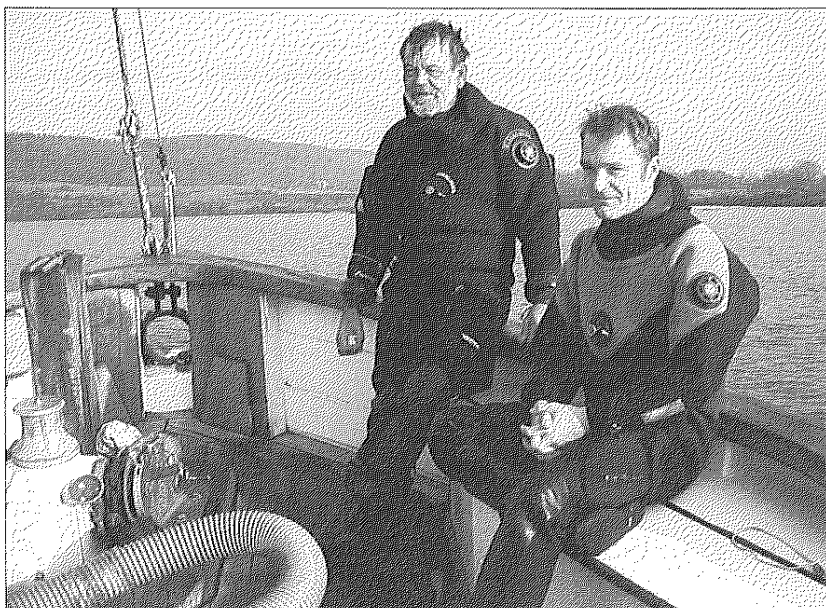

Figur 5. Dykning pågår.

Det är sällsynt att så mycket organiskt material är bevarat. Anledningen till detta är att svärdet med dess organiska material legat i en fuktig miljö.

Föremål som består av flera olika typer av material, såsom i detta fall organiska material och järn, är komplicerade att konservera. Det organiska materialet kräver fuktighet för att bevaras medan järnet kräver en torr miljö. Svärdet kommer under konserveringen att rengöras och undersökas under mikroskop och med pincett och penslar avlägsnas marina växtpartiklar, stenar och korrosionsblåsor. De organiska materialen kommer att impregneras och frystorkas i vakuum. Järnet kommer att urlakas och stabiliseras med en ytbehandling. Innan konserveringen påbörjas tas prover på de olika organiska materialen för analyser av svärdets ålder, typ av läder och vävteknik.

Figur 6. Bengt och Thomas pustar ut efter dagens första dykning.

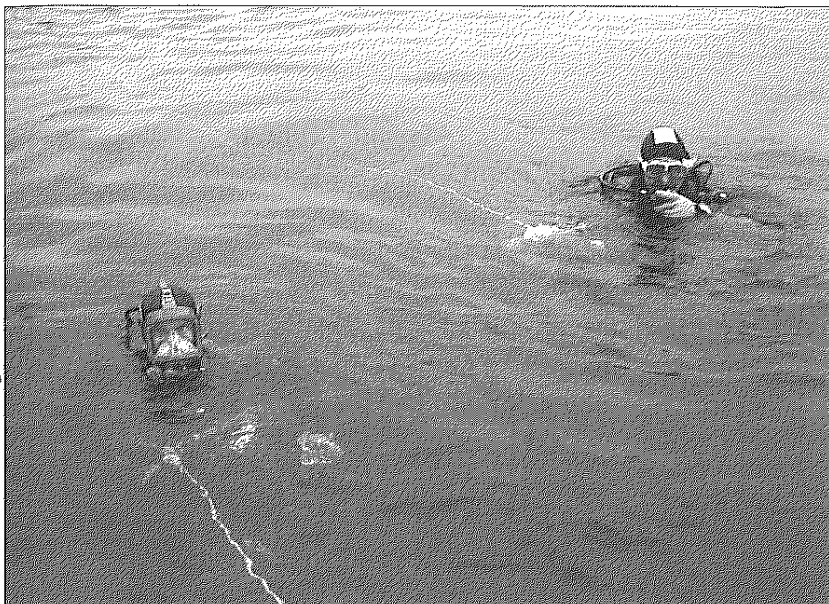
Efterundersökning av fyndplatsen

I samråd med Länsstyrelsen i Östergötlands län beslutades om en efterundersökning av fyndplatsen med hjälp av marinarkeologer. Vi kontaktade Andreas Olsson och Thomas Bergstrand, båda vid Bohusläns museum.

Målsättningen var att återfinna fyndplatsen och få en uppfattning om svärdet utgjorde ett lösfynd eller om det ingick i ett större sammanhang som exempelvis ett förlist skepp – en fast fornlämning. När svärdet hittades stod det rakt upp från botten och satt fast mellan två stenar. Vid upptagandet gick svärdet av längst ut på klingan och det ultimata hade varit att återfinna spetsen, men det visade sig vara som att leta efter en nål i en höstack.

I mitten av november 2000 samlades arkeologer och dykare på kajen i Hästholmen för att lasta båten med all nödvändig utrustning och proviant. När det ljusnat gav vi oss av mot fyndplatsen en bit ut från hamnen. Första dykningen utfördes av Thomas och Bengt som gjorde en rekognoscering av området för att återfinna fyndplatsen (figur 5). När de gjort tecken för nedstigning och försvunnit från ytan stegrades förväntningarna hos oss som var kvar på båten. Vi följde med spänning luftbubblorna som steg mot vattenytan och visade var de befann sig.

Efter dagens första dykning stod det klart att det inte skulle bli ett lätt uppdrag att återfinna den exakta fyndplatsen eftersom den endast utgjorde en mindre samling stenar på botten (figur 6). När Bengt hittade svärdet insåg han inte vilken skatt han hade funnit, och det var av den anledningen som inte platsen

Figur 7. Bengt och Andreas gör sig beredda för andra dykningen.

(figur 8). Alla var nöjda trots att vi inte fann det vi letade efter, svärdets spets och/eller ytterligare föremål. Vid efterundersökningen avsåktes ett stort område efter eventuella synliga lagskyddade fornlämningar, vilket kan vara till nytta för eventuella framtida exploateringar.

Hur har då svärdet hamnat på Vätterns botten? Ett tillfredsställande svar på den frågan kommer vi aldrig att få. Vintertid, när isen lagt sig på Vättern, användes den

märktes ut. Undervattensströmmar hade dessutom under månaderna som passerat mellan fyndtillfället och efterundersökningen förändrat utseendet på botten eftersom sanddynorna vandrat. En fördel i sammanhanget var att bottenens topografi var kupe-rad och lätt att känna igen, därmed visste vi att vi sökte i rätt område.

Systematisk avsökning

Den marinarkeologiska undersökningen utfördes i form av en systematisk avsökning av sjöbotten. Avsökningen gjordes på så sätt att dykarna simmade i ett speciellt mönster och sökte visuellt av botten. Sikten var mycket god, cirka 10–15 meter.

Den andra dykningen utfördes av Bengt och Andreas och nu vidtog den systematiska avsökningen av botten (figur 7). Under arbetets gång påträffades diverse skräp som dumpats i sjön. Föremålen var alla av yngre datum och inte intressanta i detta sammanhang. Uppe på båten var förväntningarna fortfarande stora. Under tredje och fjärde dykningen fortsatte avsökningen av fyndområdet som även fotograferades.

Efter sista dykningen samlades vi för genomgång av dagens uppdrag och för att skriva dagbok

Figur 8. Genomgång av dagens dykningar.

som transportväg, men var bitvis säkerligen förrådsk. Holmarna och grynnorna i inloppet till Hästholmen har förmodligen gjort isarna svaga. Kan det vara så att en vapenförsedd man för över tusen år sedan gått ut på isen för att sedan aldrig återvända?

Viktoria Björkhager och Marie Ohlsén arbetar båda som arkeologer/antikvarier vid Östergötlands länsmuseum

Referenser

- Klackenberg, H. 1984. Hästholmen. *Rapport Medeltidsstaden nr 59*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museer. Stockholm.
- Petersen, J. 1919. *De norske vikingesverd. En typologisk – kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Kristiania.

